

STÁRICS ROLAND*

A MAGYAR ÉS A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK GAZDASÁGI TELJESÍTMÉNYÉNEK ÉS HATÉKONYSÁGÁNAK VIZSGÁLATA (2003–2008)

ANALYSIS OF ECONOMIC PERFORMANCE AND EFFICIENCY OF THE SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN HUNGARY AND EASTERN AND CENTRAL EUROPE (2003–2008)

ABSTRACT

The states of the region joined the European Union in two groups (eight countries in 2004 and two in 2007). In my opinion it is current to prepare a list of the changes occurred after the accession of the sector of the small and medium-sized enterprises (SMEs) of ten states in the region. Of which countries' SME-sector did manage to approach the EU-average in the field of added value and productivity? Which countries failed to cut down on significantly their lag and what can be the reason for it? What kind of importance did the small and medium-sized enterprises have in certain countries before the EU-accession and do they have in 2008 in the field of added value and employment? The preparation of a comparative analysis is also justified by the fact that the international financial and economic crisis reached the countries of Eastern and Central Europe in the autumn of 2008 has drawn the attention to the local economies, including the small and medium-sized enterprises.

1. Bevezetés

Kelet-Közép-Európa államai közül két csatlakozási körben tíz ország vált az Európai Unió tagjává. Az első keleti bővítési alkalom során – 2004. május elsején – a három Balti-állam és a „Visegrádi Négyek” mellett az egykori Jugoszláv tagköztársaság, Szlovénia nyerte el a teljes jogú tagságot. Románia és Bulgária viszont némi késéssel, 2007. január elsejétől tagja az immár 27 országot számláló közösségnek.

A térség országainak külpolitikájában, az 1990-es évek folyamán mindvégig kitüntetett szerepet játszott az Európai Unióhoz való csatlakozás. A bővítést valamennyi államban nagy várakozás előzte meg. Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy az európai integrációs szervezethez való csatlakozás utáni években a kelet-közép-európai államok kis- és középvállalkozói szektora milyen változáson ment keresztül. Milyen jelentőséggel bírtak a KKV-k az egyes országokban az EU-csatlakozás előtt (2003) és bírnak 2008-ban a foglalkoztatáshoz és a hozzáadott értékhez való hozzájárulás terén? Mely országok kis- és középvállalkozói szférájának sikerült a munkatermelékenység színvonalát növelni? A vizsgálat igyekszik az összehasonlítás eszközével élve rámutatni, hogy a magyarországi kis- és középvállalkozások teljesítményének közösségi átlagokhoz való pozíciói mennyiben módosultak akár pozitív, akár negatív irányban. Mely területeken sikerült a csatlakozást előnyre formálni és a fejlettségbeli lemaradást lefaragni, illetve hol nem következett be (számottevő) felzárkózás? Alapvető kérdés az is, hogy a vizsgált időszak folyamatai nyomán milyen helyet foglal el a magyar kis- és középvállalkozói szféra a foglalkoztatottság, a

* PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar.

hozzáadott érték, termelés és a munkatermelékenység terén a közép-kelet-európai államok hasonló szektoraihoz képest.

Egy összehasonlító elemzés elkészítését két további, egymással szorosan összefüggő – az EU-csatlakozás jelentőségéhez hasonló léptékű – jelenség is indokolja nevezetesen, hogy a térség napjainkban a világ egyik legglobalizáltabb nagyrégiója, ahol a gazdasági élet nagyfokú dualitása tapasztalható mind a vállaltszerkezet, mind a tulajdonosi összetétel, mind a vállalati nagyságkategóriák teljesítménye terén (1. táblázat).

A nemzetköziesedés és a gazdasági fejlődés legfőbb haszonélvezője a multinacionális vállalatok leányvállalataiból álló, döntően külföldi piacokra termelő helyi nagyvállalati kör. A külföldi működő tőkeáramlások ösztönzésének mindenhatóságára építő gazdaságpolitika azonban 2008 őszén, a nemzetközi pénzügyi és a nyomában futótűzként terjedő gazdasági válság során erőteljesen megbicsaklott. A krízis a kelet-közép-európai államokban ráirányította a figyelmet a globális folyamatoktól való erőteljes függésre és az egyes nemzetgazdaságok túlságosan nagyfokú sebezhetőségére és kiszolgáltatottságára. A válság hatására a lokális gazdaságok, így a döntően hazai tulajdonú és elsősorban belföldi piacra termelő kis- és középvállalkozások gazdasági, foglalkoztatási és társadalmi életben betöltött szerepe és fontossága nemcsak felértékelődött, de számos esetben (újból) az érdeklődés középpontjába is került.

Jelen tanulmány az európai kivállalkozói törvény (Small Business Act – SBA) megvalósításáról szóló országos összefoglalók és az európai kis- és középvállalkozások teljesítményéről szóló éves jelentések (SME Performance Review. Annual Report, magyarul: KKV-Teljesítményértékelő) elkészítését segítő Európai Unió vállalkozói adatbázis alapján készült. Az Európai Unió Vállalkozáspolitikai és Ipari Főigazgatósága 2007-től adja közre a kisvállalkozások gazdasági teljesítményéről szóló éves jelentését (SME Performance Review), ami azonban nem előzmények nélküli korábban, 1992–2007 között más néven ugyan (The Observatory of European SMEs, magyarul Európai KKV-Figyelő), de hasonló tartalommal jelentetett meg összefoglalókat a közösség és a tagállamok KKV szektoráról.

1. táblázat. A globalizációs index és a gazdaság globalizáltságának alakulása a kelet-közép-európai EU-tagállamokban (2003–2007, KOF Index of Globalization)²

1. Chart. Change of globalization index and economic globalization (2003–2007)

	A világ országai közötti rangsor																			
	Globalizációs index (GI)										Gazdaság globalizáltsága (EcoGI)									
	Bulgária	Csehország	Észtország	Magyarország	Litvánia	Lettország	Lengyelország	Románia	Szlovákia	Szlovénia	Bulgária	Csehország	Észtország	Magyarország	Litvánia	Lettország	Lengyelország	Románia	Szlovákia	Szlovénia
2003	45.	22.	6.	20.	33.	31.	55.	78.	35.	34.	40.	18.	15.	20.	38.	42.	37.	48.	28.	24.
2004	35.	12.	5.	8.	27.	25.	34.	49.	14.	26.	40.	12.	16.	14.	34.	39.	29.	43.	22.	20.
2005	40.	8.	6.	7.	28.	21.	41.	44.	19.	26.	40.	10.	15.	12.	31.	38.	30.	42.	23.	19.
2006	37.	12.	7.	8.	28.	23.	36.	57.	19.	27.	39.	11.	17.	10.	31.	34.	30.	44.	24.	20.
2007	19.	12.	6.	7.	26.	20.	36.	43.	15.	23.	31.	11.	25.	9.	32.	36.	22.	38.	15.	27.

Forrás: KOF Index of Globalization alapján saját gyűjtés és szerkesztés (<http://globalization.kof.ethz.ch>)

2. Gazdasági fejlettség

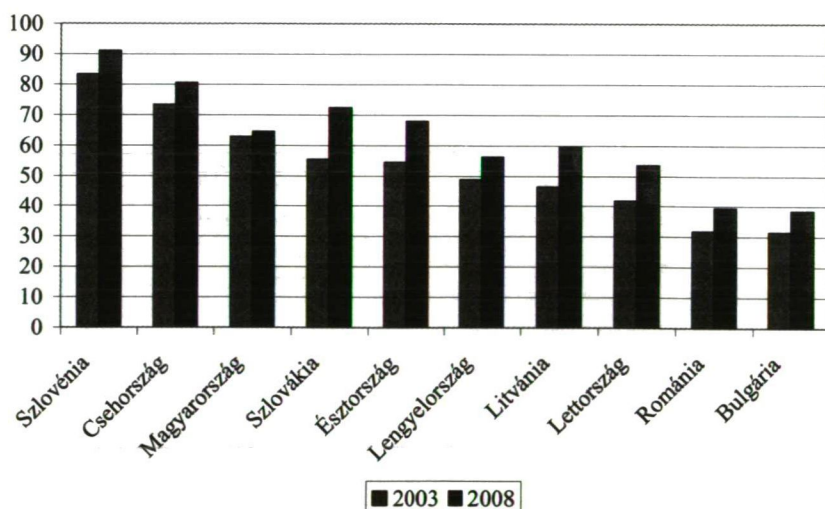
Mielőtt a magyar és a kelet-közép-európai kis- és középvállalkozások gazdasági teljesítményének és hatékonyságának vizsgálatába és összehasonlításába belekezdzenék, fontosnak tartom egy rövid helyzetkép megrajzolását a térség országainak gazdasági fejlettségé-

ről, ez ugyanis hatással van a kis- és középvállalkozói szektor folyamataira is. A gazdaság növekedési üteme és a gazdaság fejlettségi szintje alapján a kelet-közép-európai államok meglehetősen heterogén képet mutattak a vizsgált időszakban. 2003–2008 között a GDP nagysága Romániában (266%), Lettorszáiban (230%) és Szlovákiában (219%) bővült a legnagyobb ütemben, de csaknem megduplázódott Litvániában (196%), Bulgáriában (192%), Lengyelországban (190%), Észtországban (185%), és Csehországban (183%) is. Magyarország köszönhetően a térség államainak tendenciáitól jócskán elmaradó gazdasági növekedésének, 2003–2008 között a kelet-közép-európai tíz EU-tagállam közül a legvisz-szafogottabb (143%) bruttó hazai össztermékbővülést könyvelhette el.

A magyar gazdaság szerény ütemű növekedése nyomán Magyarország az EU-27-ek átlagához viszonyított egy főre jutó GDP tekintetében a térség államainak rangsorában a 2003. évi előkelő 3. helyéről 2008-ra az 5. helyet jelentő középmezőnybe csúszott vissza (1. ábra). Amíg hazánk a vizsgált hat esztendő alatt 1,6 százalékpontot faragott le a közösségi átlagtól való lemaradásából, addig Szlovákia és a három Balti-állam dinamikus, 11 százalékpontot is meghaladó ütemű felzárkózást hajtott végre. Magyarország, fejlettségi „egyhelyben topogása” nyomán nemcsak a térség két legfejlettebb államával, Szlovéniával és Csehországgal szembeni – immár tetemesnek mondható – lemaradását növelte, de a korábban maga mögé utasított Szlovákia és Észtország is beérte, majd megelőzte.

1. ábra. Egy főre jutó GDP (vásárlóerő paritás alapján) az EU-27-ek átlagának százalékában (2003, 2008)

1. Fig. GDP per capita (PPS) as a percentage of the average of the EU-27 (2003–2008)

Forrás: KSH stADAT-tábla alapján saját számítás és szerkesztés

3. Vállalkozásszerkezet

A létszámnagyság szerinti kategóriák fejezik ki legjobban a vállalkozások helyzetében meglévő különbözőségeket. Ennek szellemében közöl adatokat a kis- és középvállalkozások teljesítményértékeléséről az Európai Unió is (SME Performance Review. Annual Report). A közösségi jelentés a méretkategóriánkénti vizsgálatnál mikro-, kis- és középvállalkozásokat, valamint nagyvállalatokat különböztet meg.

A kelet-közép-európai EU-tagállamokban 2008-ban 4 120 988 kis- és középvállalkozást tartottak nyilván, ami az összes vállalkozás 99,8%-át tette ki.³ A vizsgált tíz ország összesített KKV szektorának 93,3%-át (3 855 295) a mikrovállalkozások, 5,2%-át (215 959) a kisvállalkozások és alig több mint egy százalékát (49 734) a középvállalkozások adták. Az EU-27-ek vállalkozásszerkezetéhez képest a mikro- és a kisvállalkozások számaránya téren tapasztalható eltérés, előbbi esetében a közösségi érték alacsonyabb (91,8%), utóbbi vonatkozásában viszont magasabb (6,9%).

Magyarország, Csehországhoz és Lengyelországhoz hasonlóan a dél-európai országokra jellemző vállalkozási struktúrával rendelkezik, melynek a legfőbb ismérve a mikrovállalkozások kiemelkedően magas számaránya, valamint a kis- és különösen a közepes méretű vállalkozások meglehetősen alacsony részesedése. Hazánk a mikrovállalkozások vállalkozásszerkezetén belüli aránya alapján a közösség 27 tagállama közül a 7. legnagyobb értékkel (94,4%) rendelkezik, viszont a kisvállalkozások vonatkozásában már 6. legkisebb (4,7%), a középvállalkozások esetében pedig az 5. legkisebb (0,8%) értéket tudhatja magáénak.

A kelet-közép-európai EU-tagállamok egy másik csoportját Szlovákia, Észtország és Lettország alkotja. Ezek az államok azonban nemcsak Magyarország, Csehország és Lengyelország vállalkozási szerkezetétől mutatnak markáns eltéréseket, de a 2004 előtt csatlakozott 15 „rég” tagállamtól is. Az említett három országban ugyanis számarányuk alapján jóval nagyobb jelentőséggel bírnak a kis- és középvállalkozások, mint bárhol az Európai Unió területén. Szlovákia például egyedülálló módon négy megközelítést alkalmazva is első az Európai Unió tagállamainak sorában. Északi szomszédunknál a legkisebb részesedésű a mikrovállalkozói szektor (76,1%), miközben itt a legmagasabb a kis- (19,1%) és középvállalkozások (3,9%), illetve a nagyvállalatok aránya (0,9%).

3. Kis- és középvállalkozások teljesítménye

A kis- és középvállalkozások súlyát, gazdasági és társadalmi életben betöltött szerepét nem annyira számarányuk, sokkal inkább a foglalkoztatáshoz és az értéktermeléshez való hozzájárulásukkal jellemezhetjük a legjobban.

4.1. Foglalkoztatás

2008-ban a kis- és középvállalkozások foglalkoztatásban betöltött szerepe a kelet-közép-európai EU-tagállamokban kis mértékben ugyan, de nagyobb (68,5%) volt, mint az EU-15 (67,2%) és az EU-27 (67,4%) körében. Térségünk tíz államának összesített adatai szerint mikrovállalkozások hozzájárulása a foglalkoztatáshoz 30,4%, a kisvállalkozásoké 17,5%, míg a középvállalkozásoké 20,5%. Magyarországon a foglalkoztatottak több mint héttizede (71,1%) a KKV szektorban tevékenykedik, ezzel hazánk mind az EU-27-ek, mind a kelet-közép-európai EU-tagállamok körében a középmezőnyben található. Magyarországnál jelentősebb foglalkoztatási szerepvállalással térségünkben a Balti-államokban és Bulgáriában rendelkeztek a kis- és középvállalkozások (2. táblázat). Amíg hazánkban a mikrovállalkozások az alkalmazásban állók több mint harmadának (35%), a kisvállalkozások nem egészen ötödének (19%) biztosítottak munkalehetőséget, addig a középvállalkozások csupán minden hetedik munkavállalót alkalmazták. Magyarország az előbbi két vállalkozói nagyságkategória vonatkozásában az EU-27-ek utolsó harmadában (hátról a 9., illetve a 8.) foglalt helyet. A közepes vállalkozások foglalkoztatási szerepvállalása kelet-közép-európai összehasonlításban a legalacsonyabbnak számított.

Az adatok mögött azonban meghúzódik még egy rendkívül lényeges – számos elemzésből sajnos kimaradó – háttérinformáció, amire korábban már Román Zoltán is felhívta a figyelmet (Román Z. 2006). A magyarországi KKV szféra foglalkoztatáshoz való hozzájárulása ugyanis némileg ugyan magasabb a közösség és a térségünk átlagánál, mindezt azonban az Európai Unió második legalacsonyabb gazdasági aktivitása (61,6%) és foglalkoztatottsági rátája (55,4%) mellett érte el.⁴ Ez pedig azt jelenti, hogy a magyarországi kis- és középvállalkozások valós foglalkoztatási súlya jóval mérsékeltebb és marginálisabb, mint ami a nyers statisztikai adatokból képezhető.

A rendelkezésre álló adatokból az is kiderül, hogy 2008-ban a magyarországi nagyvállalatok a foglalkoztatásban (28,9%) megközelítőleg sem töltötték be olyan számottevő szerepet, mint a hozzáadott érték termeléshez (48,1%) vagy éppen az exporthoz való hozzájárulás tekintetében. E téren hazánk a Balti-államokkal és a dél-európai országokkal mutat hasonlóságot. A magyarországi nagyvállalatok foglalkoztatási súlya mind az EU-27-ek (32,6%), mind az EU-15-ök (32,8%), mind pedig a „kelet-közép-európai kilencek csoportjától” (31,5%) ha nem is sokkal ugyan, ám mégis elmaradt. Hazánknál alacsonyabb értékekkel csupán a Balti-államok és Bulgária rendelkezett. Míg a térség többi államában 2008-ban 31,1–44,4% közötti (Lengyelország, illetve Szlovákia adatai) volt a hozzájárulásuk a foglalkoztatáshoz.

2. táblázat. A foglalkoztatottak vállalati szervezetnagyság szerinti megoszlása a kelet-közép-európai EU-tagállamokban (% 2003, 2008)

2. Chart. Distribution of the employees according to the company-size (% 2003, 2008)

Megnevezés	Mikro-vállalkozás		Kis-vállalkozás		Közép-vállalkozás		KKV együtt		Nagyvállalat	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
Bulgária	30,2	27,9	20,1	23,2	20,8	23,0	71,1	74,1	28,9	25,9
Csehország	32,6	29,1	18,6	18,7	17,8	19,8	69,0	67,6	31,0	32,4
Észtország	22,0	24,4	28,9	28,3	26,4	26,0	77,3	78,6	22,7	21,4
Magyarország	35,9	35,4	18,6	19,3	16,3	16,3	70,8	71,1	29,2	28,9
Lettország	23,8	21,7	25,8	28,3	25,6	26,3	75,1	76,3	24,9	23,7
Litvánia	21,1	22,8	24,9	25,3	26,2	26,5	72,2	74,6	27,8	25,4
Lengyelország	40,5	38,6	11,5	11,6	18,3	18,7	70,4	68,9	29,6	31,1
Románia	16,1	21,2	16,6	19,8	22,2	22,6	54,9	63,6	45,1	36,4
Szlovákia	12,5	14,8	14,6	17,6	22,2	23,0	49,3	55,4	50,7	44,6
Szlovénia	27,1	28,2	17,3	17,6	20,6	21,1	65,1	67,0	34,9	33,0
EU-27	29,6	29,7	20,4	20,7	16,8	17,0	66,7	67,4	33,3	32,6
EU-15	29,3	29,5	21,2	21,5	16,1	16,2	66,7	67,2	33,3	32,8
KKE-10	30,7	30,4	16,5	17,5	19,7	20,5	66,9	68,5	33,1	31,5

Forrás: SME Performance Review. Annual Report 2009. Size and structure European non-financial business economy. EIM Business and Policy Research alapján saját számítás és szerkesztés

A kelet-közép-európai EU-tagországok kis- és középvállalkozói szektora foglalkoztatásból való részesedésének 2003–2008 közötti alakulása alapján a térség államai négy csoportba különíthetők el.

Ahol a kis- és középvállalkozások:

- jelentősen javítottak arányukon: Bulgária, Románia Szlovákia,
- mérsékelten javítottak arányukon: Észtország, Lettország, Litvánia, Szlovénia, (KKE-10, EU-27,
- lényegében stagnált az arányuk: Magyarország,
- romlott az arányuk: Csehország és Lengyelország.

4.2. Hozzáadott érték termelés

A kelet-közép-európai EU-tagállamokban az előállított hozzáadott érték⁵ alig több mint fele származott 2003-ban (52,1%) és 2008-ban (52,0%) a kis- és középvállalkozásoktól, ami a mindenkor EU-15-ök (58,2%) és EU-27-ek (57,7%) értékétől kismértékben ugyan, de elmaradt (3. táblázat). A magyarországi KKV szektor hozzájárulása a hozzáadott értékhez mind a két esztendőben a térségi átlagnak megfelelő, azzal csaknem teljesen megegyező volt. 2003-ban 51,8%-t, 2008-ban pedig 51,9%-t tett ki, amivel hazánk a közösség se-reghajtó államai közé tartozott. 2008-ban a 27 tagállamból hátulról a hatodik helyet foglal-ta el mindössze három térségbeli államot (Lengyelország, Románia, Szlovákia) utasított maga mögé. A vállalati szektor által realizált hozzáadott értékből a mikro- (17,5%), a kis- (16,2%) és a középvállalkozások (18,2%) részesedése kifejezetten kiegyenlítettnek bizonyult. Érdekesre tarthat számot, hogy közösségi szinten 2008-ban – a hagyományosan erős kis- és középvállalkozói szektorral rendelkező mediterrán államokat (Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország) is megelőzve – a második és harmadik legnagyobb részesedéssel Észtországban (76%) és Lettországbán (74%) rendelkeztek a kis- és középvállalkozások. Számottevőnek tekinthető a KKV-k hozzáadott értékhez való hozzájárulása Litvániában (72%) és Szlovéniában (60%) is.

3. táblázat. A hozzáadott érték (termelési tényezők költségén mért) vállalati szervezetnagyság szerinti megoszlása a kelet-közép-európai EU-tagállamokban (% , 2003, 2008)

3. Chart. Distribution of added value according to the company-size (% , 2003, 2008)

Megnevezés	Mikro-vállalkozás		Kis-vállalkozás		Közép-vállalkozás		KKV együtt		Nagyvállalat	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
Bulgária	14,3	13,9	15,1	18,9	18,1	21,2	47,4	54,1	52,6	45,9
Csehország	20,4	18,8	17,1	15,9	19,3	20,0	56,8	54,8	43,2	45,2
Észtország	18,2	21,0	25,0	25,5	29,5	29,9	72,7	76,3	27,3	23,7
Magyarország	17,2	17,5	16,2	16,2	18,4	18,2	51,8	51,9	48,2	48,1
Lettország	16,4	18,6	25,4	26,9	27,6	28,7	69,4	74,2	30,6	25,8
Litvánia	11,6	11,6	21,4	23,2	25,9	29,2	59,0	64,0	41,0	36,0
Lengyelország	16,0	18,3	11,0	11,8	21,4	21,6	48,3	51,7	51,7	48,3
Románia	12,7	12,1	16,6	14,1	20,1	15,9	49,3	42,2	50,7	57,8
Szlovákia	11,7	13,3	12,3	15,0	17,6	18,1	41,7	46,5	58,3	53,5
Szlovénia	19,5	19,9	18,1	18,6	21,1	21,3	58,6	59,8	41,4	40,2
EU-27	20,4	21,0	18,9	18,8	17,9	17,9	57,3	57,7	42,7	42,3
EU-15	20,6	21,3	19,1	19,1	17,8	17,8	57,5	58,2	42,5	41,8
KKE-10	16,7	16,7	14,8	15,1	20,6	20,2	52,1	52,0	47,9	48,0

Forrás: SME Performance Review. Annual Report 2009. Size and structure European non-financial business economy. EIM Business and Policy Research alapján saját számítás és szerkesztés

Az EU-27-ek kis- és középvállalkozásainak hozzáadott értékből való részesedésének rangsorát vizsgálva meglehetősen csálóka kép rajzolódik ki, a listán ugyanis Magyarország (Lengyelország és Írország mellett) közvetlenül Németország és az Egyesült Királyság között foglal helyet, ennek ellenére azonban felelőtlen lenne azt kijelenteni, hogy hazánk e téren felveszi a versenyt a közösség legerősebb gazdaságai közé tarozó két állammal és azonos KKV súlycsoportot képezne velük. A kis- és középvállalkozói szektorban megtermelő hozzáadott érték ugyanis nagyságrenddel, Németországban például 26-szor, az Egyesült Királyságban pedig 23-szor nagyobb, mint nálunk. A magyarországi és a közösségi adatokat alaposan szemügyre véve, megállapítható, hogy számos olyan európai gazda-

sági nagy- és középhatalom is megelőzi Magyarországot, amelyek annak ellenére erős és termelékeny KKV szektorral rendelkeznek, hogy több, akár tucatnyi hazai vállalatuk nemzetközi szinten nemcsak jegyzett, de globális tényezőnek is számító multinacionális vállallattá nőtte ki magát és ebből adódóan markáns aktora az anyaország gazdasági életének is. (Global 500 – Belgium 5, Hollandia 13, Franciaország 39, Olaszország 10, Spanyolország 11).⁶ Ezen országokban tehát a hazai érdekeltségű multinacionális vállalatok gazdasági beágyazódása ellenére sem számít a kis- és középvállalkozói szféra alárendeltnek, sőt a vizsgált államok gazdasági szerkezetének több „lábon állása” – magyar szemmel nézve – kifejezetten tekintélyt parancsoló jelenség.

Az EU-27-ek KKV szektorában 2008-ban előállított, abszolút számokkal kifejezett hozzáadott értéket nézve számos magyar vonatkozású érdekességet találhatunk. A hazánkkal megközelítőleg azonos népességszámmal rendelkező Csehországban és Portugáliában kétszerese, Belgiumban és Svédországban pedig csaknem négyszerese a kis- és középvállalkozásoknál realizálódó hozzáadott érték. Hasonlóan elszomorító és aggodalomra okot adó adat, hogy a hazánknál e téren még a jóval alacsonyabb lélekszámmal bíró – ám köztudottan innováció-orientált és tudásközpontú gazdasággal rendelkező – Skandináv-államoktól szintén (Dánia, Finnország) tetemes lemaradásban van. Regionális alapra helyezve az elemzést, még egy – nem elhanyagolható – érdekességre szeretném felhívni a figyelmet. A magyar kis- és középvállalkozói szektor abszolút számban kifejezett hozzáadott értéke mindössze alig több mint duplája az apró kiterjedésű és meglehetősen alacsony lélekszámú Szlovéniáénak. Nem elhanyagolható tény azonban, hogy Magyarországon kifejezetten kevés az innovatív, K+F és magas bérigényű ágazatokban a kis- és középvállalkozások száma. Emiatt a hozzáadott érték termelésben a közepes vagy alacsony technológiai igényességű ágazatok vállalkozásai dominálnak.

A kelet-közép-európai EU-tagországok kis- és középvállalkozói szférájának hozzáadott értékből való részesedésének 2003–2008 közötti alakulása alapján a térség államai négy csoportba különíthetők el.

Ahol a kis- és középvállalkozások:

- jelentősen javítottak arányukon: Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország és Szlovákia,
- mérsékelten javítottak arányukon: Szlovénia, (EU-27),
- lényegében stagnált az arányuk: Magyarország, (KKE-10),
- romlott az arányuk: Csehország és Románia.

4.3. A kis- és középvállalkozások termelékenysége

A termelékenység alakulását az egy alkalmazott által létrehozott hozzáadott érték mutatja. 2003–2008 között a kelet-közép-európai tíz EU-tagállam összesített munkatermelékenységi értékei valamennyi vállalkozói szervezet nagyság esetében csaknem megduplázódtak. Az egy főre jutó hozzáadott érték a mikrovállalkozásoknál 5700€-ről 10 600-ra, a kisvállalkozásoknál 9500€-ről 16 600-ra, a középvállalkozásoknál 11 000€-ről 19 000-re növekedett, ami a szektor egészét nézve 8200€-ről 14700-ra történő emelkedést jelentett. A térség termelékenységi színvonala a vizsgált időszakban gyors ütemben zárkózott fel az EU-27-ek átlagához, azonban 2008-ban is csak annak alig több mint harmadát érte el a különböző vállalkozói létszám kategóriákban (4. táblázat).

2003-ban a magyar kis- és középvállalkozások termelékenységének EU-átlaghoz viszonyított értéke – a régiós szintet 5 százalékponttal meghaladva – 29% volt. Hazánk a helyzeti előnyét 2008-ra elveszítette és ekkor már csupán a térségi szinttel megegyező – az EU-átlag 36%-ának megfelelő – értékkel rendelkezett. A kis- és középvállalkozói szektor EU-át-

laghoz viszonyított termelékenysége alapján Magyarország 2003-ban még a kelet-közép-európai EU-tagállamok középmezőnyének elején foglalt helyet, a 4. legmagasabb munkatermelékenységi szintet tudhatta magáénak a régióban. 2008-ban azonban a középmezőny végét jelentő 6. helyre szorultunk vissza és a régió munkatermelékenységi éllóvasaitól jelentős lemaradásba kerültünk. Szlovákia, Csehország és Észtország hazánkkal közel azonos szintről indulva rendkívül látványos felzárkózást ért el az EU-27-ek átlagához. Szlovénia pozíciója nem változott, megőrizte térségbeli vezető helyét. Hazánk 2008-ban olyan országok társaságában foglalt helyet, amelyek 2003-ban még jócskán lemaradásban voltak velünk szemben, azonban hat esztendő alatt nem csak beérték minket, de kis híján meg is sikerült előzniük (Lengyelország, Románia).

4. táblázat. A termelékenység (egy alkalmazásban állóra jutó hozzáadott-érték) alakulása a kelet-közép-európai EU-tagállamokban vállalati szervezetenagyság szerint az EU-27 átlagának százalékában (2003, 2008)

4. Chart. Change of productivity (added value per employee) as a percentage of the average of the EU-27 according to the company-size (2003, 2008)

Megnevezés	Mikro-vállalkozás		Kis-vállalkozás		Közép-vállalkozás		KKV együtt		Nagyvállalat		Összesen	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
Bulgária	7	11	8	14	8	14	8	14	14	22	10	16
Csehország	31	47	34	48	35	49	33	48	37	55	34	51
Észtország	36	53	28	43	31	47	33	49	28	37	30	43
Lengyelország	18	26	32	44	34	42	25	34	42	46	31	39
Lettország	22	45	23	39	22	38	23	42	21	31	22	37
Litvánia	16	22	19	30	19	31	19	30	23	32	20	30
Magyarország	23	29	31	38	35	44	29	36	43	53	33	42
Románia	13	37	12	35	9	30	12	35	10	55	11	45
Szlovákia	42	70	28	52	23	41	31	54	28	51	31	55
Szlovénia	60	63	64	74	55	60	60	66	53	60	57	63
KKE-10	21	32	26	39	26	38	24	36	30	48	27	41
EU-15	119	116	113	111	120	118	117	115	116	111	116	114
EU-27	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: SME Performance Review. Annual Report 2009. Size and structure European non-financial business economy. EIM Business and Policy Research alapján saját számítás és szerkesztés

2003–2008 között két országot – Romániát és Szlovákiát – kiugró termelékenység-növekedés jellemezte. Romániában a kis- és középvállalkozói szektor EU-27-ek átlaghoz viszonyított termelékenységi szintje megháromszorozódott, Szlovákiában (és Lettországnak) pedig csaknem megduplázódott. A vizsgált időszakban mindkét szomszédunknak 23százalékpontot sikerült lefaragniuk az EU-átlagtól való lemaradásukban, ami a régió átlagos felzárkózási üteménél (12 százalékpont) csaknem kétszer, Bulgária, Szlovénia (6–6 százalékpont) és Magyarország (7 százalékpont) felzárkózási üteménél pedig közel négyszer gyorsabbnak számít. Magyarország tehát az EU-csatlakozás óta nemhogy nem került lényegesen közelebb az EU-27-ek átlagához, de a régióban relatíve fejlett munkatermelékenységi pozícióját is elveszítette és a közösségi átlaghoz való felzárkózás ütemét tekintve a térség államaitól is kezd egyre inkább leszakadni és eltávolodni.

Sajnos minden vállalati szervezetenagyság kategóriában égbekiáltó szakadék tátong nemcsak a közösségi élmzőny, de az EU-27-ek átlaga és Magyarország értéke között is. Különösen a mikro- és a kivállalkozások termelékenységi színvonalában tapasztalható számottevő lemaradás hazánkban, előbbi a közösségi átlag kevesebb, mint harmada, utóbbi alig 40%-a. A mikro- és kisvállalkozások termelékenységének tekintetében hátulról a ne-

gyedikek voltunk a kelet-közép-európai EU-tagállamok között 2008-ban. Fejletlenségünk más megközelítésben is jól érzékelhető. A szlovén mikro- (21 000€/fő) és kisvállalkozások (31 500€/fő), valamint a szlovák kisvállalkozások (23 300€) kétszer olyan termelékenyebbek, mint magyarországi társaik (mikro: 9700€/fő, kis: 16 400€/fő), sőt a szlovén kis- és középvállalkozói szektor termelékenységének (26 600€/fő) csupán fele, a szlovákénak (21 500€/fő) alig kétharmada, a csehének (19 400€/fő) pedig mintegy háromnegyede a vonatkozó magyar érték (14 300€/fő).

Különösképpen beszédes az is, hogy a magyarországi nagyvállalatok termelékenysége is jócskán alatta marad a közösségi átlagnak (53%-a). Hazánk 2008-ban az EU-27-ek utolsó harmadában található, a listán hátulról a 8. helyet foglalta el. Egyébként valamennyi kelet-közép-európai EU-tagállam, egy tömböt alkotva, Szlovénia (60%) és Bulgária (22%) közé ékelődve a sor végén helyezkedett el. Térségünk nagyvállalati szférájának termelékenysége tehát a kis- és középvállalkozások termelékenységéhez hasonlóan a legalacsonyabb az Európai Unióban. Az EU-27-ek legtermelékenyebb nagyvállalati szektorával rendelkező Írország (130 800€/fő) például 4-szeresen múlta felül 2008-ban a magyar nagyvállalati szektor (32 600€/fő) termelékenységi értékét.

A magyarországi kis- és középvállalkozói szektor termelékenységének nagyvállalatokéhoz viszonyított lemaradása 2003-ban és 2008-ban is a lényegesen nagyobb volt az EU-27-ek, az EU-15-ök és a kelet-közép-európai tíz EU-tagállam összesített értékénél is (5. táblázat). Hazánkban a mikrovállalkozások termelékenysége a nagyvállalatokénak kevesebb, mint harmada, a kisvállalkozásé éppen a fele, míg a középvállalkozásoké pont kétharmada volt. Az adatok nemzetközi összehasonlításra is alkalmasak. 2008-ban Magyarországon a mikrovállalkozások nagyvállalatokhoz viszonyított termelékenysége körülbelül fele, a kisvállalkozásoké mintegy kétharmada, a középvállalkozásoké közel nyolctizede volt a hasonló közösségi adatoknak.

5. táblázat. A kis- és középvállalkozások nagyvállalatokhoz viszonyított termelékenysége (egy alkalmazásban állóra jutó hozzáadott-érték, %, 2003, 2008)

5. Chart. Productivity of the small and medium-sized enterprises compared to the large ones (added value per employee, %, 2003, 2008)

Megnevezés	Mikrovállalkozások		Kisvállalkozások		Középvállalkozások		KKV összesen	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
Magyarország	29	30	53	50	68	67	44	44
EU-27	53	54	71	70	84	81	66	66
EU-15	55	57	71	70	87	86	68	68
KKE-10	38	36	62	57	72	65	54	50

Forrás: SME Performance Review. Annual Report 2009. Size and structure European non-financial business economy. EIM Business and Policy Research alapján saját számítás és szerkesztés

Említést érdemel a vállalkozói szervezetenagyság-kategóriák összes vállalkozáshoz viszonyított termelékenységének alakulása is, mely az előbbi összehasonlításokhoz hasonlóan rendkívül érdekes információkat tartalmaz (6. táblázat). Az összes vállalkozáshoz viszonyított termelékenység vonatkozásában a magyarországi mikrovállalkozások értéke 2008-ban a második (49%), a kisvállalkozásoké és az egész kis- és középvállalkozói szektoré pedig a harmadik (84%, illetve 73%) legalacsonyabbnak bizonyult a kelet-közép-európai tíz EU-tagállam között. Ezzel ellentétes módon viszont a nagyvállalatok összes vállalkozáshoz viszonyított termelékenysége éppen Magyarországon volt a második legmagasabb (166%).

A magyarországi kis- és középvállalkozói szféra termelékenységbeli elmaradásának és alacsony hatékonyságának legfőbb okai a tőkehiány és a műszaki felszereltség korszerűt-

lensége. A szektor vállalkozásainak jelentős hányada technológiailag meglehetősen elavult termelő berendezésekkel rendelkezik, sőt eszközparkjának gyakran számottevő része a rendszerváltozást követő privatizációs időszakból származik, emiatt az egyre fokozódó nemzetközi és hazai piaci verseny mennyiségi és minőségi követelményeinek nemigen tud megfelelni.

6. táblázat. A vállalkozási szervezetnagyság-kategóriák összes vállalkozáshoz viszonyított termelékenysége (egy alkalmazásban állóra jutó hozzáadott-érték) alakulása a kelet-közép-európai EU-tagállamokban (% , 2003, 2008)

6. Chart. Change of productivity (added value per employee) of the company-size categories compared to every enterprise (% , 2003, 2008)

Megnevezés	Mikro-vállalkozások		Kis-vállalkozások		Közép-vállalkozások		KKV összesen		Nagyvállalatok	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
Bulgária	47	50	75	82	87	92	67	73	182	177
Csehország	63	65	92	85	108	101	82	81	139	140
Észtország	82	86	86	90	112	115	94	97	120	111
Lengyelország	39	47	95	102	117	115	69	75	174	155
Lettország	69	86	98	95	108	109	92	97	123	109
Litvánia	55	51	86	91	99	110	82	86	147	142
Magyarország	48	49	87	84	113	111	73	73	165	166
Románia	79	57	100	71	90	71	90	66	112	159
Szlovákia	94	90	84	85	79	79	85	84	115	120
Szlovénia	72	71	104	105	102	101	90	89	118	122
KKE-10	54	55	90	86	104	99	78	76	145	152
EU-15	70	72	90	89	110	110	86	87	128	127
EU	69	71	93	91	107	106	86	86	129	130

Forrás: SME Performance Review. Annual Report 2009. Size and structure European non-financial business economy. EIM Business and Policy Research alapján saját számítás és szerkesztés

Konklúzió

A kelet-közép-európai tíz EU-tagállam KKV szektorának elemzéséből kiderül, hogy a térség országai 2003 és 2008 között az eltérő ütemű gazdasági növekedésükből adódóan különböző fejlődésbeli utat jártak be a kis- és középvállalkozások gazdasági teljesítménye és hatékonysága terén. A foglalkoztatottsághoz történő hozzájárulás vonatkozásában Bulgária, Románia és Szlovákia, a hozzáadott értékből való részesedése tekintetében pedig a három Balti-állam, továbbá Bulgária, Lengyelország és Szlovákia KKV szférája javított jelentősen hat évvel korábbi arányához képest. Szlovákia és Románia a termelékenység (egy főre jutó hozzáadott érték) szempontjából is kiemelkedő eredményeket ért el. Előbbiben a KKV szektor EU-27-ek átlaghoz viszonyított termelékenységi szintje megháromszorozódott, utóbbiban (és Lettországbán) pedig csaknem megduplázódott.

A magyarországi kis- és középvállalkozások azonban a 2003–2008 közötti időszakban sem a foglalkoztatottsághoz, sem a hozzáadott érték termeléshez való hozzájárulás, sem pedig a termelékenységi színvonal terén nem voltak képesek látványos előretörésre. Sőt arról sem szabad megfeledkezni, hogy a közösségi szinten relatív magas foglalkoztatási súlyuk valódi jelentőségét nagyban rontja, hogy Magyarország rendelkezik az EU-27-ek második legalacsonyabb gazdasági aktivitási és foglalkoztatottsági rátájával. A vizsgált periódusban a honi KKV szektor hozzájárulása a hozzáadott értékhez a térségi átlaggal csaknem teljesen megegyező volt, amivel hazánk mindvégig a közösség sereghajtó államai

közé tartozott. A magyarországi KKV szféra termelékenységének EU-átlaghoz viszonyított értéke pedig ugyan emelkedett, ám mivel a növekedés mértéke jócskán elmaradt a kelet-közép-európai államok felzárkózási ütemétől, így nemcsak elveszítettük a térség államai közötti viszonylag kedvező termelékenységi helyezésünket, de a régió éllovasaitól való lemaradásunk és hátrányunk is tetemesen bővült. Különösen aggasztónak számít az egyes vállalkozói szervezetenagyság-kategóriák termelékenységi színvonala között tapasztalható nagyságrendi különbségek. A magyarországi KKV szektor termelékenységének nagyvállalatokéhoz viszonyított lemaradása ugyanis 2003-ban és 2008-ban is lényegesen nagyobb volt, mint az EU-27-ek, mint az EU-15-ök, mint pedig a kelet-közép-európai tíz EU-tagállam összesített értékénél (KKE-10) is. Az összes vállalkozáshoz viszonyított termelékenység vonatkozásában pedig a honi mikrovállalkozások értéke 2008-ban a második, a kisvállalkozásoké és az egész kis- és középvállalkozói szektoré pedig a harmadik legalacsonyabbnak bizonyult a térség államai között.

JEGYZETEK

1. A tanulmány alapját képező Európai Unió éves jelentés a kis- és közepes vállalkozásokat létszámnagyság szerint különbözteti meg: 0–9 fő mikro-, 10–49 fő kis-, 50–249 fő középvállalkozás, 250 és több fő nagyvállalat.
2. A KOF által kidolgozott globalizációs index 24 mutató segítségével három fő területen (gazdasági, szociális-kulturális, politika) és öt mellékdimenzióban rangsorolja és veti össze egymással az országok globális integrációs teljesítményét, illetve azt, hogy az adott országok e területeken milyen mértékben integrálódnak a világba.
3. A tanulmányban szereplő adatok a nem pénzügyi vállalkozásokra vonatkoznak (NACE C-I, K).
4. Mindkettő esetében egyedül Málta rendelkezik rosszabb értékekkel.
5. A bruttó hozzáadott értékkel a statisztika a GDP-t közelíti, melyhez szükség lenne még a termékek és ártámogatások egyenlegének ismeretére, de ilyen adatok vállalati méret szerinti bontásban nem állnak rendelkezésre (Némethné Gál Andrea 2006).
6. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a 2010. évi Global 500 listán 37 német és 34 brit óriásvállalat is megtalálható, közülük 5 német és 4 brit a világ 50 legnagyobb vállalata közé tartozik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Némethné Gál A. (2006): A kis- és középvállalkozások helye és szerepe a magyar gazdaságban. In: Deés Sz. (et al) (2006): 2006. év. 212–222. old.
- Román Z. (2006): A kis- és középvállalatok és a lisszaboni célok. Fejlesztés és finanszírozás. 2006/3. sz. 20–29. old.
- Global 500 – <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2008/index.html>.
- KOF Index of Globalization – <http://globalization.kof.ethz.ch>
- KSH stADAT-tábla Idősoros éves adatok – 7. Nemzetközi összehasonlítás
- SME Performance Review – http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/index_en.htm.
- The Observatory of European SMEs – http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-observatory/index_en.htm